ANTANAS GAILIUS

INTELEKTUALINĖS PROZOS VERTIMO RŪPESČIAI

Sapnų ir užjūrių turtus
Nešiau pas tėviškės vartus

Ir laukiau kol versmės dugne
Jiems vardą norna ras sena —

Tada jau stvėriau juos tvirtai
Ir švietė jais gimti kraštai...

Bet sykį su tikru lobiu
Grįžau iš tolių įstabių

Ir tarė man lemties dvasia:
„Nėra jam vardo gelmėse"...

Sutirpo lobis tas delnuos
Nepuoš jis tėviškės manos...

Ir aš nuliūdęs suprantu:
Kai tyli žodis — nėr daiktų.

Šis Štefano Georgės eilėraštis itin gerai išreiškia vertėjo situaciją. Juk visi mes esame patyrę, kaip nelengva kartais prakalbinti žiląją gimtosios kalbos norną, net jei tavo rankose tikras lobis. Juo labiau

tatai pasakytina apie intelektualinės literatūros vertėją.

Tiesa, pernelyg pabrėžti intelektualinės literatūros — kaip grožinės literatūros atmainos — savitumo gal irgi nereikėtų. Juk tai nėra kokia nors speciali ir ypatinga literatūros rūšis, kartais ją net sunku atskirti, sakysim, nuo psichologinės ar istorinės prozos. Ko gero, vienintelis apčiuopiamas intelektualinės literatūros bruožas yra tas, kad joje nagrinėjamos pačios bendriausios filosofinės, etinės ir estetinės problemos. Šiuo požiūriu grožinė intelektualinė proza pasidaro gimininga filosofiniam veikalui ar esė. Vertimo aspektu intelektualinės prozos specifika, ko gero, yra tik ta, kad joje itin gausu abstrakčių sąvokų, kad kartais ištisi puslapiai atrodo veikiau panašūs ne į grožinį, o į mokslinį kūrinį. Jei intelektualinę prozą suprasime šia siauresne prasme, tai bus aišku, kad su jos vertimo problemomis susiduria kone kiekvienas vertėjas. Ilgesnių ar trumpesnių intelektualinių (kartais, žinoma, ir pseudointelektualinių) intarpų aptiksime beveik kiekvieno šiuolaikinio rašytojo kūryboje. Vis dažniau literatūros objektu tampa ne tik pirminis gyvenimo sluoksnis, bet ir kultūra, net pati literatūra. Kita vertus, daugelis problemų, su kuriomis susiduria grožinės intelektualinės prozos vertėjas, kyla ir verčiant mokslinę, visų pirma — filosofinę literatūrą.

Būdamas germanistas, pirmiausiai, be abejo, esu linkęs kalbėti apie vertimus iš vokiečių kalbos. Beje, ko gero, vokiečių literatūros istorija ir pagimdė įžymiausius intelektualinės prozos meistrus — T. Maną ir

H. Hesę. Prisiminus šiuos rašytojus, dar kartą norisi nulenkti galvą Vytauto Petrausko atminimui,— juk jis bene daugiausiai ligi šiol nuveikė intelektualinės prozos vertimo baruose. „Lota Veimare", „Užburtas kalnas", „Stiklo karoliukų žaidimas" (šį romaną, Vyt. Petrauskui mirus, sėkmingai užbaigė versti kitas įžymus meistras — Dominykas Urbas) — iš tų knygų mes turbūt dar ilgai mokysimės.

Ko gi reikalauja iš vertėjo intelektualinė proza? Visų pirma — tų savybių, kurios lyg ir savaime suprantamos kiekvienam vertėjui: originalo ir gimtosios kalbos mokėjimo, erudicijos, enciklopedinių žinių, literatūrinio skonio, saiko jausmo ir geros porcijos intuicijos. Turbūt didžiausių keblumų čia vertėjui iškyla, susidūrus su neįprastu abstrakčių sąvokų gausumu, ilgais ir painiais periodais, nelengvai suvaldoma sintakse. Ir čia nieko nėra nuostabaus, jei prisiminsime, kad pirmasis bent kiek rimtesnis filosofinio veikalo — I. Kanto „Proligomenų" — vertimas į lietuvių kalbą išėjo vos prieš trylika metų (1972). Neretai vertėjui tenka ne šiaip sau versti, bet leistis į tikrą avantiūrą, kurti naujus žodžius ar bent jau plėsti turimų žodžių prasmes. Be to, ir skaitytojas nėra tinkamai pasirengęs priimti intelektualinę prozą. Lietuvių originaliojoje literatūroje šios rūšies kūrinių tikrai nėra gausu, vertimus irgi galėtume kone „ant pirštų" suskaičiuoti, tad visai suprantama, kad skaitytojas, įpratęs prie lengvesnės, vaizdingesnės literatūros, pasigenda grakštumo, skambumo, frazės laisvumo, kad jam nelengva skaityti kūrinį, apeliuojantį veikiau ne į jausmus, o į protą. Tačiau esu įsitikinęs, kad dėl vi-

šų tų problemų anaiptol ne visada kalti vertėjai — tiesiog skaitytojas irgi turi persiorientuoti, atitrūkti nuo kalbinio ir literatūrinio stereotipo, įprasti, kad ir lietuvių kalba galima rašyti apie „aukštas materijas". Mums, vertėjams, ko gero, didesnis pavojus yra pasiduoti įpročiui, iškreipti sudėtingo kūrinio prasmę, pernelyg subuitinant abstrakčias filosofines sąvokas. Taip, sakysim, vienoje H. Hesės „Stiklo karoliukų žaidimo" recenzijoje buvo abejojama, ar teisingai padarė vertėjai, „Geist" ir „Seele" versdami „Dvasia" ir „siela", ar nevertėjo šių žodžių versti tiesiog „Protas" ir „širdis",— bet jeigu laikysimės tokio principo, tai kuo gi tada H. Hesė skirsis nuo S. Cveigo „Širdies nerimo"? Juk čia „Geist" ir „Seele" — tai ne tik šio konkretaus konteksto, bet viso vokiečių (ir apskritai Europos) filosofinio mąstymo kategorijos (beje, jau įprastos ir filosofinės literatūros vertimuose į lietuvių kalbą), ir vertėjai, be abejo, turėjo į tą aplinkybę atsižvelgti.

Žinoma, sudėtinga intelektualinė proza pridaro mums daug vargo, dėl kiekvieno konkretaus atvejo galima ginčytis iki užkimimo. Tuos ginčus išspręs laikas, ir jei paaiškės, kad mūsų šiandieniniai vertimai pasenę,— nieko baisaus neatsitiks. Kūriniai bus išversti iš naujo. Bet, manau, niekas neabejoja, kad versti reikia ir šiandien.

Intelektualinė literatūra kelia ypatingus reikalavimus ir vertėjo asmenybei. Žinia, irgi jokia naujiena, kad vertėjas turi būti atidus originalui, kad jis privalo gerbti autorių, būti kruopštus ir pan. Deja, būdamas leidyklos redaktorius, iš patirties žinau, kad neretai didelės vertėjo pretenzijos neatitinka jo įdėto triūso, kad kartais mėginama lengvai pelnyti intelektualaus vertėjo šlovę, pamirštant pačius banaliausius dalykus. Apie kokias vertimo problemas galima kalbėti, jei originale minimos garsiosios kovo idos leidyklai įteiktame vertimo rankraštyje buvo virtusios „gegužinėmis pamaldomis". Redaktorius, kiek leidžia jo laikas ir jėgos, stengiasi lopyti tokį vertimą, bet gero rezultato nėra ko tikėtis. Aišku, prastesnis drabužis ir sulopytas ne taip bjauriai atrodo, bet kas eina į puotą sulopytu fraku? Tad kam kam, o intelektualinės prozos vertėjui tikrai nevalia pamiršti pagrindinių darbo įrankių: žodyno, enciklopedijos, gramatikos.

Intelektualinė proza neatskiriama nuo literatūrinės ir filosofinės eseistikos. Filosofinės literatūros vertimo reikalai jau pamaži įsibėgėja, o literatūrinės eseistikos vertimų iki šiol beveik neturime. Tad malonu, kad perspektyviniuose „Minties" leidyklos planuose numatomos ir grynų literatų — T. Mano, H. Hesės, J. V. Gėtės, G. K. Čestertono, H. Fildingo, Dž. Leopardžio, A. Morua — eseistikos knygos.

O pabaigoje — dar viena visai neintelektuali pastaba apie intelektualios prozos vertimą (adresuojama visų pirma „Minties" leidyklai). Lotyniškas posakis sako: *Homo sine pecunia imago mortis est*[1]. Tad sunku tikėtis, kad filosofinės literatūros — taigi ir eseistikos, ir grožinės intelektualiosios prozos —

[1] Žmogus be pinigų yra mirties atvaizdas.

vertimo reikalai greit pagerės, jei bus remiamasi tik vertėjų entuziazmu, jei ir toliau G. Hėgelio ir I. Kanto vertėjui už spaudos lanką bus mokamas kone triskart mažesnis honoraras nei bet kurio detektyvo vertėjui.